

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Dordrecht omstreeks 1500

Damen, M.J.M.; Lammertse F., Giltaij J.

Citation

Damen, M. J. M. (2008). Dordrecht omstreeks 1500. In G. J. Lammertse F. (Ed.), *Vroege Hollanders. Schilderkunst van de late Middeleeuwen* (pp. 320-322). Rotterdam: Museum Boijmans van Beuningen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/18179>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18179>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Dordrecht omstreeks 1500

Dordrecht telde rond 1400 ruim 8000 inwoners en was daarmee toen de grootste stad in Holland. Honderd jaar later was dat aantal zelfs gestegen tot ongeveer 11.000. De grootste en economisch belangrijkste stad van het graafschap was Dordrecht toen echter niet meer en de grootste bloeiperiode was al lang achter de rug. Dankzij haar centrale positie in het rivierennetwerk had de stad zich vooral in de veertiende eeuw ontwikkeld tot een centraal knooppunt voor de handel over water. De stad profiteerde optimaal van het stapelrecht dat de graaf van Holland in 1299 aan de inwoners had verleend. Het betekende dat alle goederen die vanaf de Merwede of de Lek werden aangevoerd, in principe in Dordrecht op de markt moesten worden gebracht. Tevens werden alle kooplieden die van en naar Dordrecht zouden reizen, onder grafelijke bescherming gesteld. De stapelplicht werd later nog uitgebreid naar de landbouwproducten die in de omgeving werden verbouwd, waardoor de stad verzekerd was van een stabiele voedselvoorziening.¹ Een van de belangrijkste handelsproducten was de wijn die uit het Rijnland werd aangevoerd. Een aantal Dordtse poorters stortte zich op de lucratieve handel in deze veelgevraagde witte wijn. Hiervan profiteerden ook de kuipers, die zich in de vijftiende eeuw zelfs in een apart gilde verenigden met als schutspatroon de heilige Ewout. Het is niet zo verwonderlijk dat ook de scheepsbouw en de scheepvaart voor veel werkgelegenheid in de stad zorgden. Dordtse vissers visten vooral op haring bij het schiereiland Schonen in het zuiden van Zweden, ook al had de stad hier geduchte concurrentie van het nabij gelegen Brielle. De lakennijverheid stelde niet veel voor, hetgeen de stad onderscheidde van de andere Hollandse steden.²

Ook in politiek opzicht was de stad een buitenbeentje. De graaf kon namelijk alleen persoonlijk de schepenbank vernieuwen en mocht dat niet overlaten aan zijn stadhouder. Aangezien de vorst in de vijftiende eeuw slechts sporadisch het graafschap bezocht, betekende dit dat de schepenen langere tijd in functie waren. Vooral de periode 1460-1480 wordt gekenmerkt door heftige politieke verdeeldheid in de stad, waarbij nu eens de Hoeken en dan weer de Kabeljauwen gedurende enkele jaren de overhand hadden.³

De Grote Waard, het veengebied tussen de Merwede en de Maas, werd vanaf de elfde eeuw op initiatief van de Hollandse graaf ontgonnen. De graaf zag het agrarisch potentieel en de politieke betekenis – op de grens met Brabant en Zeeland – van het gebied en vestigde er een hof nabij het latere Dordrecht. Doordat de grond werd ontwaterd en inklonk, kwam het maaiveld echter onder het waterpeil van de rivieren te liggen en moest er een ringdijk aangelegd worden om het water buiten de deur te houden. Terwijl het land aanvankelijk zeer geschikt was voor akkerbouw, moest men vanwege de verzilting van het land in de veertiende eeuw overschakelen op veeteelt. Een andere nieuwe exploitatievorm was de moeraning, het winnen van zout door het verbranden van zout veen. Dit gebeurde door gaans vlakbij de dijken, die hierdoor verzwakten. Vanaf 1375 waren er dan ook regelmatig dijkdoorbraken. Tegen de stormvloed in de nacht van 18 op 19 november 1421, de naamdag van de heilige Elisabeth, waren de verzwakte en slecht onderhouden dijken niet bestand.

Met name het gebied ten noordoosten van de stad kwam onder water te staan. Ook in de stad stond het water waarschijnlijk wel een halve meter hoog maar viel de schade uiteindelijk reuze mee. Drie jaar later volgde er, opnieuw op de dag van de heilige Elisabeth, een veel ergere overstroming, waardoor de landverbinding met het hertogdom Brabant verdween en de stad een eiland werd.⁴ De nakomelingen van de inwoners van Wieldrecht die de stormvloed overleefd hadden en zich in Dordrecht hadden gevestigd, schonken waarschijnlijk aan het einde van de vijftiende eeuw een altaarstuk (cat.nr. 61, p. **) aan de oudste parochiekerk van de stad, de Grote Kerk. Naast deze kerk, die was gewijd aan Maria, waren er nog twee parochiekerken in de stad: de Nieuwkerk in de relatief kleine Sint-Nicolaasparochie, en de Sint-Adrianuskerk buiten de Vuilpoort.⁵

De tweede ramp die de stad in de vijftiende eeuw trof, was door menselijk falen veroorzaakt: op 28 juni 1457 had een brandje in een huis aan de kleine Spuistraat desastreuze gevolgen voor nog zo'n 600 andere huizen in de directe omgeving, de Grote Kerk, twee gasthuizen en de Vleeshal. De inboedel van de Grote Kerk ging compleet verloren. Wonder boven wonder bleef alleen het partikel van het Heilig Hout, een stukje van het kruis van Christus, ongeschonden. De kerk moest natuurlijk gerestaureerd worden en de fondsenwerving werd kracht bijgezet door de maar liefst 111 (opgetekende) wonderen die tussen 1458 en 1464 plaatsvonden na aanroeping van het Heilig Hout. Belangrijke geldschietters kwamen al gauw over de brug. Zo schonken de Zeeuwse edelman Frank van Borselen en Karel, de zoon van hertog Filips de Goede, diverse glasramen. Ter nagedachtenis van de brand werd jaarlijks een processie georganiseerd, genaamd de Kleine Ommegang, waarbij het Heilig Hout door de straten van de stad werd gevoerd. Deze kwam naast de zogenoemde Grote Ommegangs- of Sacramentsprocessie, waarbij een stadsbrand van 1338 en bijbehorend mirakel werden herdacht.⁶

De belangrijkste kloosters van de stad behoorden tot de bedelorden. Dordrecht beschikte bijvoorbeeld over de oudste stichting van een franciscanerklooster in het graafschap Holland. Het klooster lag dicht bij een van de drukste straten van de stad, de Voorstraat. Aan deze straat was nog een ander bedelordeklooster gevestigd: dat van de augustijnen, gesticht in de jaren tachtig van de dertiende eeuw.⁷ Deze relatief vroege vestigingen van de bedelorden, die hun activiteiten bij uitstek op leken richtten, hebben er waarschijnlijk toe geleid dat de Moderne Devotie bijna ongemerkt aan Dordrecht voorbijging en dat de stad, in tegenstelling tot Delft, Leiden en Amsterdam, geen *boom* aan vrouwenkloosters kende in de late Middeleeuwen. Wel stond in de stad een van de oudste tertiariissenkloosters in Holland, Mariënborn.⁸

MD

1 Van Herwaarden e.a. 1996, pp. 79-84, 180-181, 235-240.

2 Ibid., pp. 186-189, 199-206.

3 Van Gent 1994, pp. 91-92, 125-127; Van Herwaarden e.a. 1996, pp. 171-174.

4 Van Herwaarden e.a. 1996,

pp. 159-163; Cleveringa en Hendrikse 2004; Leenders 2004.

5 Van Herwaarden e.a. 1996, pp. 306-311.

6 Ibid., pp. 166-169, 314; Heilig Hout: lemma van G. Verhoeven op de website Bedevaartplaatsen in

Nederland: www.meertens.knaw.nl/bol/detail.php?typ=vering&id=176 (geconsulteerd op 17-7-2007); glazen: Damen 2005, p. 155.

7 Van Herwaarden e.a. 1996, pp. 299, 326-337.

8 Ibid., pp. 334-346, 352.